

Jaap R. Bruijn, *Zeegang. Zeevarend Nederland in de achttiende eeuw*. (Zutphen: Walburg Pers, 2016). 319 p. ISBN 9789462490987.

Met het boek *Zeegang* geeft Jaap R. Bruijn, emeritus hoogleraar Maritieme Geschiedenis aan de Universiteit Leiden, uitgebreid de verschillende delen van het Nederlandse maritieme leven in de achttiende eeuw weer. De nadruk ligt daarbij op de mens aan boord van de schepen, waarover hij onderzoek verrichtte en studenten ook bij hem promoveerden. Naar eigen zeggen ondernam Bruijn hiermee een poging om 'een meer integrale geschiedenis te bieden van leven en werken van zeeman en visserman'.

Het boek beperkt zijn focus tot de Nederlandse context, terwijl een bredere vergelijking met zowel Europese als niet-Europese zeevaart ongetwijfeld boeiende inzichten zou kunnen brengen. Dit is echter een bewuste keuze van de auteur, die aangeeft dat dit 'de omvang van het boek sterk zou hebben uitgebreid en onbedoeld de aandacht hebben afgeleid van de zeeman op Nederlandse schepen en diens arbeidsvoorwaarden en werkomstandigheden'.

Bruijn geeft een veelomvattend overzicht van de 'vijf takken der zeevaart': de koopvaardij, walvisvangst, visvangst, Oost-Azië vaart en de marine. Hij baseert zich daarbij op secundaire literatuur en bronnenonderzoek dat hij treffend samenvat en levendig weergeeft. Vooral de haringvisserij vormde 'het gezicht van de Neder-

landse visserij'. Hij gaat ook boeiend in op de walvisvaarders die naar Groenland en de Noord-Amerikaanse oostkust voeren. Dit vereiste een uitgebreide specialisatie, en hield het risico in van beknelling tussen ijsvelden, wat Bruijn uitstekend evoceert via het laat achttiende-eeuwse verslag van Bezemer.

Alle facetten van levens- en werkomstandigheden aan boord komen uitgebreid aan bod. Zo vertelt Bruijn hoe het werk werd onderverdeeld in kwartieren, tijdvakken van vier uur. Het scheepswerk kreeg men meestal al varend onder de knie.

Verder besteedt hij aandacht aan gages en voeding aan boord. Die was vaak nogal eenzijdig, met gort, pekelharing of gekookte groene erwten. In de tweede helft van de achttiende eeuw deed koffie haar intrede aan boord 'om de vaak uyt de ooge te houwe' (p. 74-76).

De vrije tijd aan boord van Compagnie- en oorlogsschepen kon worden gespendeerd met het herstellen van kledij, dobbelen, luisteren naar verhalen en het zingen van zeeliederen begeleid met viool of fluit. Bruijn biedt ons hiermee een inzicht in de volkscultuur aan boord ('aenhoort een droevig lied', 'ik had een meisje teer bemind', p. 103-105). Het kan interessant zijn om dit leven te vergelijken met het overzeese leven aan wal: misschien hadden matrozen daar een gelijkaardig levenspatroon? Hierover komen we in dit boek weinig te weten.

Ook de risico's op zee komen aan bod: ziektes, ijsperingen, schipbreuk en het gevaar van piraterij. Vooral in de Middellandse zeevaart of koopvaardij was er schrik voor Barbarijse piraten uit Noord-Afrika. Stabiliteit werd bekomen door een 'geschenkenvrede' met Algiers of Tunis, maar het bleef een onvoorspelbaar schrikbeeld.

In het hoofdstuk 'Anderen aan boord' verzamelt Bruijn op vrij summiere wijze het lot van diegenen die niet de categorie van blanke Nederlandse zeemannen uitmaken. Zo meldt hij bijvoorbeeld dat na 1740 in Batavia Malabaars en Perzisch werden onderwezen, zodat stuurlieden Moorse zeelieden in hun eigen taal commando's konden geven (p. 110). Bruijn behandelt ook uitgebreid het lot van slaven naar West-Indië, en bannelingen die voor dwangarbeid naar de Kaap werden getransporteerd.

VOC-Reizen brachten zeelieden al gauw vijf jaar van huis, maar leverden mooie gages en promoties op. Bruijn beschrijft de reis naar Azië en de terugkeer 'naar patria', maar we komen weinig te weten over het verblijf van de bemanning binnen Azië zelf. Hij vermeldt hierover dat het 'verkennen van Aziatische wereld vaak ontbrak, vermits men dan ook binnen Azië reisde' (p. 230). Hij verwijst daarbij naar het hoofdstuk over 'Anderen aan Boord', dat nochtans niet zoveel extra informatie hierover levert.

Ten slotte voegt Bruijn een onmisbaar twaalfde hoofdstuk toe dat handelt over het thuisfront. Daarin vermeldt hij dat het voor echtgenotes of ouders vanzelfsprekend was om brieven te schrijven aan zeevarenden. Hij geeft ook prachtige

citaten uit deze brieven weer, waarbij hij meldt dat 'de historicus zich soms bijna een voyeur voelt'. Helaas kon het na een overlijden op zee jaren duren voordat het thuisfront kon worden ingelicht. De zeemansvrouwen bestierden intussen het huishouden, en hadden meer autonomie dan andere getrouwde tijdsgenoten (p. 270-271).

Ter afsluiting komt Bruijn terug op de levensverhalen van enkele zeemannen, waarmee hij zijn boek doorweefde. Hij stelt dat hun verhalen 'de inspiratiebron en tegelijkertijd de leidraad voor dit boek zijn geweest.' Heel boeiend is hoe hij ook nog drie zeelieden vermeldt die belangrijke veranderingen naar negentiende-eeuwse modernisering meemaakten, zoals de eerste stappen van stoomvoortstuwing.

Bruijn heeft met *Zeegang* een onmisbaar basisboek geschreven voor elke vorser of student geïnteresseerd in leef- en werkomstandigheden binnen de maritieme geschiedenis van de Lage Landen. Het boek bevat een uitgebreid notenapparaat, een uitvoerige bibliografie en is passend geïllustreerd om de maritieme wereld ook visueel voorstelbaar te maken.

Wim De Winter, Universiteit Gent